

Max Weber'in Yöntem Anlayışı

İsmail Hira *

Giriş

Pozitivist düşünce merkezli sosyal bilim anlayışına yönelik eleştiriler ve alternatif kavramlaştırma lehine getirilen öneriler sosyal bilimler literatüründe tekdüzeleşmiş bir biçimde yer alıyor olsa da, ortada bu tartışmaları sonuca ulaştıracak bir çözüm görünmüyor. Aksine Weber'in de ifade ettiği gibi bu *metodolojik hastalık* varlığını günümüzde de sürdürmektedir. Weber, zamanının metodolojik tartışmalarına katkısını, metodolojik karışıklıklar empirik araştırmalara engel olduğunda, metodolojik türdeki çalışmaların zorunlu olduğuna işaret ederek gerçekleştirdi. Bu uyarı Weber'in zamanında olduğu kadar günümüz sosyal bilimleri için de geçerliliğini korumaktadır (Hekman, 1999: 11).

Weber, Dilthey ve Rickert gibi düşünürler, sosyal bilimlerdeki 'bilgi'nin doğa bilimlerinden nitelik olarak farklı olduğunu aynı zamanda bu 'bilgi'nin doğa bilimlerindeki kadar geçerli olduğu yönündeki yaklaşımlarıyla, aydınlanmacı gelenekten farklı bir metodolojik anlayışla çalışmalarını sürdürdüler. Aydınlanma geleneğindeki bilim paradigmasına uymayan bu görüş, sosyal bilimlerin doğası üzerine o dönemde cereyan eden tartışmalarda muhaliflerden kabul görmedi. Bundan dolayı 'bilgi'nin sosyal bilimlerin ürünlerini de içerip içermeyeceği, sosyal aktörlerin sağduyu bilgisinin 'bilgi' olarak kabul edilip edilmeyeceği gibi sorunlar 19. yüzyıldan beri tartışılmalıdır.

Weber, Dilthey, Rickert ve bu tartışmalara katılan diğer düşünürler arasında geçen tartışmalar, 'nesnellik/objektivite' doğa bilimlerinin saf, evrensel ve mutlak bilgisi temelinde tanımlandığında, sosyal bilimlerin objektif olup olamayacağı ve hangi ölçüde objektif olabileceği sorusu etrafında dönmekteydi. Bu tartışmalar oldukça karışık hale gelerek sonunda nesnellik ve öznellik tanımlamaları yeni anlamlar kazandı ise de daha önemlisi yirminci yüzyılda sosyal bilimlerin doğası hakkındaki tartışmalara zemin hazırladı Avrupa'daki sosyoloji geleneğinde Weber'in önemi, onun siyasal örgütlenme, sınıf yapısı ve dinsel davranış konu-

---

* Dr. İsmail Hira, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisidir.

larındaki bağımsız çalışmalarından ziyade, sosyolojinin temel sorunlarına getirdiği metodolojik yorumlarıyla ön plana çıktı. Buradan hareketle bu çalışmada Weber'in sosyolojiye metodolojik bağlamda yapmış olduğu katkıları zamanının düşünce geleneğini de göz önünde bulundurarak göstermeye çalışacağız.

Alman Sosyoloji Geleneği

19. yüzyılın başından beri sosyolojik düşünce diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Almanya'da da gündemdediydi. Fakat sözkonusu ülkelerde sosyolojinin yöntemi ve kendisi hakkında bir konsensusun olmayışı Almanya içinde geçerli idi. Örneğin, Marx sosyolojiye, toplumu yeniden düzenleme misyonu yüklerken, Stain sosyolojiyi, nesnel düzeyde bir toplumsal olgu çözümlemesine yönelmiş pozitif bir disiplin olarak görüyordu (Freund, 1990: 165). Fakat o dönemde henüz yeni teşekkül etmekte olan sosyolojinin yöntemi üzerinde bir fikir birliğine varılmamış olması normal karşılanmalıdır. Çünkü doğa bilimlerinin yöntemlerinin sosyal bilimlerdeki belirleyici etkiye sahip olması ve bunun yanı sıra, yöntem tartışmalarının felsefi bir öz taşımaları, yöntem konusundaki anlaşmazlığın önemli sayılabilecek nedenlerindedir.

Bu gibi yöntem tartışmalarıyla birlikte yine de sosyolojinin içinde barındırdığı farklı sosyolojik düşünce geleneklerini göz önünde bulundurmamız, konunun çerçevesinin çizilmesinde bir katkı sağlayacaktır. Freyer, sosyolojik düşüncenin oluşmasında iki farklı geleneğin varlığına işaret etmektedir. İlki, Fransa ve İngiltere'de felsefi altyapısı kurulup daha sonra Fransa'da sistemleşmiş olan pozitivist düşünce ve buna bağlı olarak geliştirilen sosyolojik gelenek; ikincisi ise, felsefi temeli Kant ve Hegel'e dayanan Alman sosyoloji geleneğidir (Freyer,1968: 33).

Pozitivist yönetime dayalı sosyolojik düşünce, metafizik kayıtlardan ve her türlü metafizik problemlerden tamamıyla kurtulması ve bilgi faaliyetlerinin doğal bilimlerin yöntemine göre normlaştırılması şeklinde ifade edilmektedir (Freyer,1968: 34). Fransız sosyologları doğa bilimlerinde olduğu gibi sosyolojiyi de deney üzerine kurmak istemişlerdir. Comte'un pozitivismi, toplumsal alanı ekonomi, politika ve tarihten ayrılmış özgül bir alan olarak kavırıyordu. Toplum bilimsel inceleme, sanayileşme yönünde evrim geçiren bir sistem şeklinde kavramsallaştırılmış özerk bir nesneydi. Bu bağlamda sosyolojik pozitivism, sosyolojiyi nesnel bir bilim olarak yerleştirmenin gerekliliğini vurguluyordu (Swingewood, 1998: 71). Bunun yanında pozitivism, kendi bilimsel düşüncesini diğer sosyal bilimleri de kuşatacak şekilde yaymayı ve hatta bütün toplumların sosyal düzenini kendi bilimsel esaslarına göre kurmasını öneriyordu.

Fransız sosyoloji geleneğinin *doğacı*, *nesnelci* ve *açıklayıcı* anlayışına karşı Alman sosyoloji geleneği, *anlama* (Verstehen) ve *kültür* nosyonları üzerinde odaklanan bir entelektüel mirasa bağlı metodolojik farklılığıyla tanındı. Alman sosyolojisinin temel tezi, bütün beşeri bilimlerin, özellikle tarih ve sosyolojinin, doğa bilimlerinden hem konu hem de yöntem bakımından farklı olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Genel olarak Alman sosyologlarına göre, insana bağlı olaylar nesnelere gibi değil, anlamlar, işaretler ve semboller olarak incelenmelidir. Çünkü insana ait her tür faaliyet simgesel bir mahiyete sahiptir. Böylece 19. yüzyıldaki Alman felsefesi sosyolojiye dönüşmekte ve *doğacı olgucu* ve *açıklayıcı* bir sosyoloji (Fransız sosyolojisi) ile *anlayıcı* bir sosyoloji arasındaki bir karşıtlığa doğru yönelmektedir (Ergun, 1973: 85-86).

Alman sosyolojisine metodolojik bağlamda Weber'in önemli bir katkısı olmakla birlikte, Weber'i bu yönde hazırlayan Dilthey ve Rickert, gibi öncüllerin de bunda payı vardır. Dilthey, Rickert ve Windelbant, Alman sosyolojisinin gelişmesine öncülük eden, sosyal bilimlerle kültür bilimlerinde epistemolojik sorunlara ve metodolojik problemlerine eğilen filozoflardır. Bunlara göre, 'Comte'cu bakış açısı insan eylemi ve kültürünün incelenmesi açısından ciddi bir tehdit oluşturmaktaydı. Pozitivizmin, öncelikle, insan toplumu sürekli yinelenen, yasa benzeri süreçler değil de belirleyici unsurları insan özerkliği ve özgürlüğü olan eşsiz bir alan oluşturduğu için; ikinci olarak da, kendi biricik insani eylemleriyle onu oluşturan bireylerden ayrı, her hangi bir anlamda toplum diye bir şey varolmadığı için iflas ettiği ileri sürülüyordu. Dolayısıyla doğa bilimlerinin yöntemleri, toplumsal ve kültürel incelemeler açısından uygun görülüyordu (Swingewood, 1998: 160).

Dilthey: Kültür ve Anlama

Almanya'da pozitivism, Fransa ve İtalya'daki kadar tutunamamıştı. Bir Alman için idealist felsefe bir doğa anlamını taşıyordu. Kant'ın Alman zihni üstünde biçimlendirici bir etkisi vardı. Daha sonra Hegel'de ataları gibi öğretisini *tin* ya da *ide* üzerinde inşa etmişti. Bu durum, Alman düşünce geleneğini Avrupa modelinden en belirgin şekilde ayırıyordu. Egemen olan Anglo-Fransız geleneğinde, duyuya dayalı algının önceliği ve deneysel işlemlerin geçerliliği, Almanya'da *idea*'nın üstünlüğünün kabul edilmesi kadar doğal bir biçimde veri olarak alınmıyordu. Bu durumda Almanya'nın, Batı Avrupa toplumsal düşüncesinin oluşturduğu ana gidişattan ayrılması gündeme gelmişti. Nietzsche ve Dilthey 1880'lerden Birinci Dünya savaşına kadarki dönemde canlandırıcı soluğun habercileri olmuştur (Hughes, 1985: 163-64).

'Doğa' ve 'toplum'a yönelik araştırmaların farklı yöntemlerle ele alınması gerektiği yönündeki düşünce ilk olarak Dilthey tarafından dile getirilmiş, Windelbant ve Rickert gibi Alman tarihçi ve filozofları tarafından tartışılmıştır. Bu bilim adamlarına göre, doğal dünya sadece *dışardan* gözlenebilmesi ve *açıklanabilmesine* karşı, toplumsal dünyanın *içerden* gözlenebilmesi ve *anlaşılması* mümkündür. Ayrıca, doğal dünyada olgular arasındaki ilişki, *mekanik* nitelikte bir *nedenselliğe*, toplumsal dünyada ise *değerlere* dayanmaktadır (Bottomore, 1984: 40).

Dilthey Alman düşünce geleneğince benimsenmiş olan doğal gerçeklik-tinsel gerçeklik ayırımından hareketle toplum ve tarih dünyasını özel yöntemlerle ele almaya çalışmıştır. Dilthey'e göre, insandan kaynaklanan ve insanın eseri olan tüm *tinsel öğeler* aynı zamanda insan eylemlerini belirleyen *motifler*dir. Motif, insan tarafından ortaya konan değer, norm, hukuk düzeni vb. olarak insan eylemlerini içten belirleyen şeydir. Dolayısıyla tarihe ve top-

luma yönelen bilimler, pozitivistlerin önerdiği şekilde doğa bilimlerini örnek alamazlar. Toplum, ampirik yöntemlerle doğrudan ele alınabilecek bir alan değildir. Çünkü konu, bir *algılama nesnesi* değil *anlama nesnesidir* (Özlem, 1990:30).

Dilthey ilk olarak Alman Tarihsel Okulu ile doğal hukuk düşüncesi ve pozitivism arasındaki karşıtlığı ortaya koymaya çalışmıştır. Alman Tarihsel Okulu'na göre hukuk, her toplumun kendine özgü tarihsel bir geleneğinin ürünüdür¹. O halde hukuk her toplumun yaşadığındaki özellikleri ortaya koyar. İşte Alman Tarihsel Okulu bu anlayış çerçevesinde doğmuştur ve Dilthey'in çalışmalarını bu bağlamda değerlendirmek gerekir (Ergun, 1973: 87; Freyer, 1968: 14).

Dilthey'e göre, kültür bilimleri'nin (sosyal bilimler) konusu olarak tinsel dünya, doğa bilimlerinin açıklama yöntemi ve nedensellik ilişkisi bağlamında ele alınamaz. Çünkü kültürel gerçeklikte doğal yasalar yoktur. Kültür unsurlarından değerler, normlar, kurallar doğal belirleyiciler değil insanın oluşturmuş olduğu *simgeler* veya *anlamlardır*. Dolayısıyla kültürel alanda sebep-sonuç bağlantısı ancak bir anlam-eylem, simge-eylem ilişkisi olarak kurulabilir. Bu simge veya motiflerin doğabilimsel bir sürekliliğe sahip olmadıklarından genel belirleyiciliği yoktur. Kültür, bir toplumun simge dünyası olduğuna göre, anlam-eylem ilişkisindeki 'eylem'i (sosyal olaylar, ilişkiler, olgular) belirleyen anlamı kavramak gerekir.

Dilthey'e göre, tarihsel ve toplumsal bilimler konusu, bireysel davranışların incelenmesidir. Dolayısıyla insan bilimlerinin temelini *psikolojide* aramak gerekir (Ergun, 1984: 67). Fakat psikolojinin bireysel davranışı yorumlamayı esas alması, Dilthey'e göre bireylerin topluluklara öncelik taşıdığı anlamına gelmez. Zira toplum basit bir fertler yığını değildir; fertler ve toplum aynı anda doğrudan doğruya meydana gelmiştir (Freund, 1991: 57).

Dilthey açıklama ve anlama arasında önemli bir ayrıma gitmiştir. Dilthey'e göre, insan bilimlerinin gerçek yöntemleri *anlama* ile *yorumlamadır*. Açıklama metodunun amacı, genel, değişmeyen yasalara ulaşmaktır. Halbuki kültürel objeler alanında genel yasalara varmak diye bir şey söz konusu değildir. Çünkü insana ait olan sanat, politik olaylar, dinsel olaylar, hukuk sorunları gibi objeler, tekrar etmeyen tek ve bir defa olup biten objelerdir. Bunlar anlaşılabilir fakat açıklanamazlar (Mengüşoğlu, 1983: 45). Pozitivism, söz konusu objeleri nesnel veriler şeklinde ele aldığı için, anlamının bu boyutunu kendi metodolojik çerçevesi içinde birleştirememiştir. Dilthey'in doğa bilimlerini kültür bilimlerinden ayırması, Windelbant'ın andandırmasıyla, genel yasaları kapsayan *nomotetik* bilimler ile bir defalık ve yinelenmez olayları kapsayan *idiografik* bilimler arasında bir ayrımdır (Swingewood, 1998: 160).

Alman idealist düşüncesi açısından insan davranışının nasıl anlaşılacağı sorununun, mekanikçi ve doğalcı yaklaşımların dışında bir yöntemle ele alınması gerekiyordu. Alman sosyal bilim metodunun oluşturduğu labirentin içinden *verstehen* (anlama) bir çıkış yolu olarak görünüyordu. Dilthey bu yönetime bir formülasyon kazandıran ilk düşünür olmakla birlikte *Verstehen*'in sosyolojiye tatbik edilmesi ancak Weber'le bir netlik kazanmıştır.

¹ Bu açıklama hukuku evrensel ilkelere uzaklaştırmak değil, hukuk kurallarının nasıl oluştuğunu, değişerek nasıl devam ettiğini tarihte aramaktır.

Rickert: Doğa Bilimleri ve Kültür Bilimleri

Rickert, bilimsel metodolojiyi *nomotetik* metodolojiyle, kültürel metodolojiyi de *idi-ografik* metodolojiyle eşitleyerek bu ayrımı daha ileriye götürmüştür. Bilimler arasındaki temel farklılık konudan ziyade *yöntem* farkıdır (Swingewood, 1998: 163). Dolayısıyla bu bilimler aynı yönetime sahip değildirler. Oysa Dilthey'de temel fark yöntem değil *konu* farkıydı.

Doğa bilimleri ile kültür bilimleri arasında bir ayrım yapan Rickert'e göre, doğa bilimlerinin özelliği *deneyysel* oluşları, kültür bilimlerinin özelliği ise *tarihsel* oluşlarıdır. Doğa bilimleri kendilerinden bir anlamı olmayan nesnel olayları inceler, kültür bilimleri ise anlamlı şeyleri konu edinir ve bundan dolayı da değerler sistemini referans alırlar (Ergun, 1984: 68).

Rickert'e göre, bu iki bilim kategorisinin yöntemlerini farklı kılan şey, farklı *hedef* ve *ilgilere* sahip olmalarıdır. Doğa bilimlerinin ilgisi, konularını bir genellik tasarımı altında bilmeye yöneliktir; hedefi ise, genel yasalara ulaşmaktır. Kültür bilimleri, bir defa olup bitmiş, tekrar etmeyecek olan olay ve olgulara bireyselci bir ilgi ile yönelirler; hedefleri de, bu olay ve olguları bütünlükleri içinde kavramaktır. Rickert toplum bilimlerindeki kültür bilimleri olarak düşünmüştür (Özlem, 1990: 34). Rickert'e göre, doğa ve kültür bilimleri, bilgi etkinliği olarak mantıksal bakımdan aynı temellere sahiptir. Her iki bilim alanı içinde de bilginin nesnelliği nesnenin kendisine bağlı değildir. Ortak ve nesnel olan şey, nesnenin kavramsal kuruluş halinde bilinmesini sağlayan mantık formlarıdır (Özlem, 1990: 34). Rickert kültür bilimlerinde kavram kurmaya yönelik metodolojik açıklamalarıyla Weber'i önemli ölçüde etkilemiştir.

Rickert genelleştirici bir kültür biliminin kurulabileceği görüşündedir. Sosyo-kültürel gerçekliği genelgeçer değer sistemi altında değerlendirmenin mümkün olabileceğini ancak, bu değerler sisteminin herkes tarafından kabul görmüş değerler olarak değil de, 'bilimsel olarak eğitilmiş' insanlar tarafından onaylanabilecek bir değerler sistemi şeklinde ortaya koymaya çalışmıştır. Weber'in sosyoloji anlayışında Rickert'in etkileri görülmekle birlikte Weber, Rickert'in bu anlayışından farklı olarak *tipolojik* yöntemini kurmaya çalışır. Weber'e göre, kültürel değerler görelidir ve toplumsal olgulardır (Ergun, 1984:96).

Windelbant: Nomotetik Bilimler ve İdiografik Bilimler

Windelbant da Rickert gibi bilimler arasındaki temel farkın onların muhtevalarında değil yöntemlerinde olduğunu belirtmiştir. Windelbant'a göre bilimleri birbirlerine birleştiren ve ayıran esas, *yöntem* bakımından olabilir. Bu bağlamda bilimler rasyonel bilimler (a priori bilimler) ve tecrübeye dayanan bilimler (ampirik bilimler) olarak ikiye ayrılır. Rasyonel bilimler'in (felsefe, matematik) bilgileri algısal değil kurgusaldır (Mengüşoğlu, 1983: 36). Windelbant'a göre bilimler arasında yapılacak olan ayrım *metodun hususiliği* üzerine temellendirilmelidir. Bu düşünce içinde, bilimler tecrübi olup olmamasına göre birbirinden ayrılabilir. Tecrübi bilimler kategorisi de *nomotetik* ve *idiografik* olarak ayrılır. Bunlar, amacı

tabiatın ve oluşun kanunlarını keşfetmek olan nomotetik bilimlerle, oluşu sadece tarih olarak ve bunları tekillikleri içinde ele alan idiografik bilimlerdir (Freund, 1991: 86).

Weber'in Metodolojisi

Weber metodolojik çalışmaları sonucunda bir yöntem dikte etmekten ziyade, sosyal olguları daha anlaşılabilir bir düzeyde ele alma gayreti içine girmiştir. Pozitivist gelenekteki gibi katı bir metodoloji anlayışı sergilemekten kaçınmış, yöntem tartışmalarını daha esnek bir zemine taşımıştır. Comte, bütün bilimsel sorgulamaların ötesinde sosyolojiye peşinen bir yöntem dayatmaya çalışmıştı. Weber bu duruma düşmekten kaçındı. Burada Weber'in metodolojisinin omurgasını oluşturan temel kavramları ele alacağız.

Nedensellik (Causality)

Weber'in metodolojisinin önemli bir özelliği de nedenselliklerdir. Weber, sosyal fenomenin nedenleriyle ilgili olarak tarih ağırlıklı çalışmalara ağırlık vermiştir. Tarih ve sosyolojinin birbirinden tamamen ayrılamaması Weber'in kendine özgü çalışmalarında görülmektedir. Doğa bilimlerinde yapıldığı gibi '*toplumsal olgular*'ın nedensel açıklamalarına karşı insan davranışlarının anlaşılabilirliğini vurgulayan Weber, kendi *yorumlayıcı sosyolojisiyle* Comte'un *sosyolojisi* ve Durkheim'in Condorcet'çi *sosyal fizik* geleneği arasında bir çizgi çeker (Weber, 1993: 58).

Özgün olanla evrensel olan arasındaki fark, Weber'in özellikle üzerinde durduğu bir konudur. Weber'e göre doğa bilimlerinin Aydınlanma Çağını izleyen dönemde gösterdikleri başdöndürücü gelişme, evrensel geçerliliği olan *nedensellik yasalarının* keşfine yönelik çabaları yansıtan bir gelişmedir. Bu bağlamda Weber'in eleştirisi, sosyal olguların kendi bütünlükleri içinde ele alınmaları ve anlamlandırılmaları gerektiğini göstermeye yöneliktir (Buğra, 1995: 190).

Nedensel çoğulculuk gibi bir anlama biçimiyle Weber'in metodolojiye önemli bir katkısı olmuştur. Bu onun anlamaya yönelik yöntemini tamamlar ve mekanik tek taraflı nedensellik modelini yetersiz bulduğu için kabul etmez. Nedenselliği yeter sebep sayan geleneksel anlayışa karşı çıkar. Nedensellik ona göre, kısmi bir olasılık açıklamasından fazla bir şey değildir. Weber olayların bütünselliğini tek ya da temel bir nedene indirgeyen kuramsal yaklaşımları benimsemez. Ayrıca sosyal bilimlerde kesin nedensellikten bahsedilemez (Freund, 1990: 183). Nedensellik basit olarak bir olayın diğer bir olay tarafından izlenmesi ya da ona eşlik etmesi (ihtimali) anlamına gelir. Ona göre tarihi olayları - benzerlikler, tekrarlar, paralellikler- incelemek için bu yeterli değildir. Araştırmacılar tarihi değişmelerin anlamları kadar nedenlerine de bakmak zorundadır. Weber'in '*nedensel modeli*' Marx'ın '*diyalektik modeli*'nden farklı olarak ekonomi, toplum, politika, organizasyon, din, sosyal tabakalaşma ve diğer faktörlerin birbirine bağlanmasına dayalıdır. Weber çok nedenli bir yaklaşım geliştirir. Buna göre birbirini etkileyen faktörlerin çoğu genel olarak çok etkenli nedensel faktörler

olarak kendini gösterir (Ritzer, 1996: 224).

Weber nedensel çoğunculuk yaklaşımını (multicausal approach) oldukça açık olarak Protestanlık ve kapitalizmin ruhu arasındaki ilişki incelediği çalışmasında görülebilir. Basit olarak Protestan ahlakın modern kapitalist ruhun yükselmesinde önemli faktörlerden biri olduğunu söyler. Protestanlığın tek neden olduğunu söyleyenleri yadırgar. Yine aynı şekilde kapitalizmin yalnızca Protestan reformasyonun sonucunda oluşabildiği fikrine de karşı çıkar. Diğer faktörlerinde bu sonucun oluşmasında katkısı olduğunu söyler (Ritzer, 1996: 225). Weber'in nedensellik yorumu determinist bir nitelik taşımaz. Ona göre ne doğa bilimlerinde ne de kültür bilimlerinde, 'bir olay bir başka olayın zorunlu sonucudur' tarzında katı bir nedensellik, bir determinizm kabul edilemez. Nedensellik, determinizm olarak değil *olasılıklı nedensellik* olarak yorumlanabilir (Özlem, 1990: 83).

Weber'e göre nedensel araştırma iki yönde ele alınabilir. *tarihsel nedensellik* ve *sosyolojik nedensellik*. Tarihsel nedensellik belirli bir tarihsel olayı yaratan benzer olmayan koşulları belirler. Sosyolojik nedensellik ise iki olgu arasında düzenli bir ilişkinin kurulmasını varsayar (Aron, 1986: 493). Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi bu iki ilişki arasında mutlak ilişki biçiminden ziyade olası bir nedensel ilişki kurulmaya çalışılır.

Weber'in özgül tarihsel olaylara ilgisi ile genellemelere varmayı amaçlayan karşılaştırmalı sosyolojiye duyduğu ilgi arasında sıkı bir bağ vardır. Weber'in genelleştirilmiş kavramlar kullanmaktaki amacı, toplumun bağlı bulunduğu, kanunları olan *düzenlilikler*'i anlamaktır. Nedensellik anlayışını tatmin edecek şey bu düzenliliklerdir (Weber, 1993: 61).

Weber, tarihsel ve toplumsal nedenselliğin farkını 'kapitalizm' ve 'bürokrasi' kavramlarını karşılaştırarak açıklamaya çalışır. Weber, kapitalizmi bir defalık tarihsel bir olgu olarak ele alır ve onu *tarihsel nedensellik*'le anlayıp açıklar. Kapitalizm, Protestan ahlakına dayalı yönüyle Batı'ya özgü bir olgudur. Buna karşı 'bürokrasi', farklı toplumlarda değişik biçimlerde ve yoğunlukta *genel* nitelikleri açısından *tekrar eden* bir olgudur. Bürokrasi işte bu genel nitelikleri yönünden *sosyolojik ideal tip* kavramıdır (Özlem, 1990: 92; Aron, 1986: 512).

İdeal Tipler (Ideal Types)

Weber'in epistemolojik öğretisinde merkezi bir yer alan *ideal tip* nosyonu, *anlama* kavramına bağlıdır. İdeal tip ya tarihsel bir bütüne ya da olayların ardarda gelişine özgü anlaşılır ilişkilerin örgütlenmesidir. İdeal tip tarihsel bütünlükleri kavrama imkanı verir, fakat bu bir bütünün kısmi kavranışdır (Aron, 1986: 500). İdeal tip, sosyal gerçekliğin anlaşılması ve açıklanmasını kolaylaştıran metodolojik bir kurgulamadır. Weber'e göre ideal tipler, sosyal olguları veya tarihsel bir fenomeni analiz etme vasıtalarıdır. Somut kültürel fenomenleri nedensel koşulları ve anlamları içinde ifşa etme araçlarıdır (Weber, 1949: 92). Weber birçok ideal tip kullanarak belirli bir tarihsel durumu kavramsal olarak inşa eder. Böylece ideal tip olarak yapılan kavramsallaştırmayla tarihsel özgünlükler ve bütünselliklerin kavranması kolaylaşır.

Anlamaya yarayan araçlar olan ideal tipler, ampirik araştırmalar yaparken sosyal dünyanın öznel görünümünü anlamamızda yardımcı olurlar. İdeal tipin fonksiyonu, ampirik ger-

çeklik ile karşılaştırma yaparak aradaki benzerlik ve farklılıkları ortaya koymak ve bunları anlaşılır kavramlarla anlamak ve nedensel olarak açıklamaktır.

İdeal tipler yalnızca statik olguları veya yapıları değil, aynı zamanda dinamik olguları betimlemekte de kullanılabilir. Geliştirilen ideal tipler süreklilik içermezler. Çünkü toplum da-ima değişmekte ve buna bağlı olarak sosyal bilimcilerin ilgileri de değişmektedir. Dolayısıyla bu durum değişen realiteye uygun yeni tipolojiler geliştirmeyi gerekli kılmaktadır. Weber'e göre, sosyal bilimlerde sonsuz geçerli kavram yoktur. Yani zamanla kavramların anlamları değişebilmekte veya daralıp genişleyebilmektedir (Ritzer, 1996: 227). Bunun yanı sıra, kavramlar gerçekliğin sadece bir görünüşünü anlayabilmekle sınırlıdır ve gerçekliğin sonsuz büyüklüğüyle karşılaştırıldığında kavramların sınırlı muhtevalara sahip oldukları görülecektir. Bilinen gerçeklik, kavramların soyut olarak yeniden yapılandığı bir gerçekliktir. Bu bağlamda ideal tip zihinsel yapılandırmalardan biridir ve gerçekliğe olası en kesin yaklaşıma izin verir (Freund, 1990: 185).

İdeal tipin kendine ait bir anlamı olmalıdır ve bir olguyu veya dönemi anlamamızda bize yardım etmelidir. Örneğin sosyologlar tarafından kullanılagelen 'kapitalizm' kavramının bilimsel değeri nedir? Buna verilecek cevapta kişisel önyargılarımızın önüne geçebilmemiz gerekir. Burada kapitalizmin ne olduğuna yönelik olarak yapılacak olan tanımlamada, onun ekonomik bir sisteme mi, toplumsal bir öğretiye mi yoksa siyasal bir kurama mı tekabül ettiğini netleştirmemiz gerekmektedir. Eski kapitalizmle 19. yüzyıl kapitalizmi ve günümüz kapitalizmini birbirine karıştırmamalıyız .

Bir tarihsel süreç ve olgu olarak 'kapitalizm'in doğuşunu ve gelişimini tüm motiflerine dayanarak anlamak imkansızdır. Yapılabilecek olan şey, kapitalizmin doğuş ve gelişiminde *bize önemli görünen* motiflere dayalı .bir kapitalizm kavramı (kapitalizmin ideal tipi) kurmaktır. Bu kurulan kavram, ampirik denetlemeyle desteklendiği sürece kullanılabilir rasyonel bir araç olarak fonksiyon icra eder (Özlem, 1990: 144). Weber'e göre sosyolojik bir yöntem önce, genel toplumsal ilişki kalıplarını ifade edebilecek kavramları (ideal tip) kuracak, daha sonra bu kavramlar yardımıyla toplumsal eylemleri (olguları) nedenleriyle anlamaya çalışacaktır. Sosyolojik bir genellemeye ancak bu yolla ulaşılabilir.

Weber üç ayrı ideal tip saptamıştı: Birincisi, Protestan etiği ve modern kapitalizm gibi tarihsel örneklerin ideal tipleridir. Bu durumda ideal tip, genel ve benzersiz tarihsel bir gerçeğin yeniden kuruluşudur. Geneldir, çünkü ekonomik bir rejimin bütünü kapitalizm terimiyle belirlenmiştir; benzersiz oluşu ise, kapitalizmin tam olarak çağdaş batı toplumlarında gerçekleşmesinden dolayıdır. İkincisi, farklı tarihsel ve kültürel dönemleri karakterize eden bürokrasi ve feodalizm gibi soyut ideal tipler. Bu türdeki ideal tipler bir rejimi tamamen kapsayan ve tarihin değişik zamanlarında bir çok kez karşılaşılan siyasal kurumların bir yönünü anlatır. İdeal tiplerin üçüncü türü, eylem tipleridir; özel bir niteliğin davranışlarının akılcı biçimde yeniden kurulması ile oluşur. Weber dört tip toplumsal eylem belirlemiştir (Aron, 1986: 501; Swingewood, 1998: 179):

1. Amaca yönelik akılcı davranış,

2. Değere yönelik akılcı davranış,
3. Duygusal ya da heyecana bağlı akılcı davranış,
4. Geleneksel davranış.

Sosyoloji toplumsal davranışın anlaşılır bilimi olduğundan anlama, aktörün davranışına verdiği anlamın kavranmasını içerir. Weber'in amacı, aktörün kendi davranışına verdiği anlamı kavramaktır. Özel anlamların anlaşılması davranış tiplerinin bir sınıflamasını ve onların anlaşılabilir yapılarının kavranmasını gerektirir (Aron, 1986: 483). Sosyolojinin amacı, soyut olarak kurulmuş olan ideal tipler ile tekil toplumsal eylemler arasında bir anlam uygunluğunun sağlanmasıdır. Weber'in sosyoloji için önermiş olduğu yöntem burada kendini göstermektedir. Sosyoloji önce, genel toplumsal ilişki kalıplarını ifade etmeye yarayan ideal tip kavramları kuracak, daha sonra bu kavramlar yardımıyla, toplumsal eylemleri nedenleriyle anlamaya çalışacaktır. Weber'e göre sosyolojide başka bir yolla genelliğe ve kapsayıcılığa ulaşma olanağı yoktur (Özlem, 1990: 133).

Verstehen (Anlama)

Verstehen, 19. yüzyılda dini ve tarihi metinlere nüfuz etmek için Almanca 'anlama' manasına gelen bir kavramdır. Alman tarih filozofları, 'tarihi' de doğa bilimlerindeki gibi *kanunlar* üzerine inşa etmeyi gerekli gören pozitivist düşünceye karşıydılar. Metinleri ve insan eylemlerini nedensel düzenlilikleri tanımlayarak anlayabileceğimiz fikri, Dilthey tarafından geliştirilmiş ve sosyolojiye Weber tarafından uygulanmıştır. Weber, *verstehen*'i sosyal bilimlerde nedensel açıklamaların gerekli bir parçası olarak doğa bilimlerindeki kadar bilimsel olduğuna inanıyordu. Weber'e göre verstehen, sadece bir metod değil, aynı zamanda sosyal bilimlerin verilerini bize sunma yoludur (Mann, 1983: 413; Habermas, 1998: 567). Weber'in verstehen üzerindeki düşünceleri, kendi zamanındaki Alman tarihçilerinin hermeneutik anlayışından kaynaklanıyordu. Hermeneutik, metinlerin öznel bir yaklaşımla anlaşılması ve yorumlanmasıydı. Amacı, yazarın düşüncesinin ve metnin yapısının anlaşılmasıdır. Weber, metnin anlaşılmasından sosyal yaşamın anlaşılmasına ulaşmaya çalışıyordu (Ritzer, 1996: 223).

Weber'e göre, verstehen, bir metin veya sosyal fenomen için bir duygu beslemeden ziyade, sistematik ve titiz bir araştırmayı içerir. Başka bir deyimle verstehen, araştırmanın rasyonel prosedürüdür. Weber'in verstehen kavramının yorumuyla ilgili anahtar soru, verstehenin öznel bireysel durumlara mı daha çok uygulanabileceği, yoksa daha geniş kapsamlı birimlerin (kültür) öznel özelliklerinin analizinde mi daha çok kullanılabileceğidir. Weber'in çalışmalarında her iki alternatifi de destekleyen yorumlar vardır (Ritzer, 1996: 223).

Weber, anlama'yı (verstehen) vurgulayan yöntemiyle aktörün bilincini hesaba katmaksızın sosyal eylemin nesnel anlamına önem veren Marxizmle polemige girerek, *nesnel anlam* varsayımını reddeder. Anlamın anlaşılmasını ve yorumlanmasını aktörün öznel niyetleriyle ilgili bir konu olarak sınırlamak ister (1993: 59). Weber'e göre anlama, mananın kendini gös-

terdiği şu bağlamlardan birindeki yorumunu içerir: (a) tarihsel yaklaşımda olduğu gibi, bireyin somut eylemi gerçek istenilen manadır, (b) sosyolojik kitle olgusunda elde edilmek istenilen şey, ortalama ya da yaklaşık olan manadır, (c) genel bir olayın kuramsal olarak bilimsel formasyona uyarlanmasıyla (ideal tipi kurmak) anlaşılmasıdır (1978: 9). Weber, sosyolojinin, toplumu, toplumsal davranışı anlamak için genel kavramlardan hareket etmemesi, *bireylerce öznel olarak düşünülmüş anlamı* ortaya koymaya çalışması gerektiğini ifade etmektedir. Yani sosyoloji *anlayıcı* olmalıdır. Weber'e göre, yalnızca 'toplumsal biçimlerle (devlet, aile) ilişkiler içinde öznel olarak düşünülen anlam' anlaşılabilir (Ergun, 1984: 69).

Weber'in düşünce dünyasında, yöntem bakımından *anlama* açıklamadan da, nedensel çözümlenmeden de önce gelir. Çünkü, açıklamak için önce anlamak gerekir. Açıklamak, bir anlamı olan olgular arasında mantıklı bir bağlantı kurmak demektir. Anlamak, insanların davranışının arkasındaki niyetin anlamını bilmektir. Gözlenen davranışla davranışta bulunanın verdiği anlam arasındaki ilişkiyi anlayarak açıklamaya varılır (Ergun, 1984: 69). Weber, Durkheim'in ve pozitivistlerin tersine, insan davranışlarının incelenmesinin salt gözlemlerle sınırlanmayacağını ve farklı bir metodun (anlama-verstehen) kaçınılmaz olduğunu kabul ediyordu. Fakat Weber, *anlama*'nın kapsamına sınırlar koyup sadece ona güvenmenin sakıncalarını da göstermişti. Ona göre *verstehen*'den türetilen bilginin bilimsel geçerlilik kazanabilmesi için deneysel sınamalarla denetlenmesi gerekir (Hughes, 1985: 269). Fakat, kültür bilimleri için *ampirik denetleme* doğa bilimlerinden farklı bir özellik gösterir. Kültür bilimlerinde ampirik denetlenebilirlik, bu bilimlerin nesnesinin özgüllüğü dolayısıyla, oldukça sınırlıdır ve bu nedenle sosyolojide, gerçeklik karşısında ampirik içeriği zayıf olan soyut kavramlarla, ideal tiplerle çalışmaktan başka bir yol yoktur. O halde yapılacak olan şey, bu kavramlarla gerçeklik arasında sürekli olarak sınamalara ve karşılaştırmalara başvurmaktır (Özlem, 1990: 215).

Weber, tüm kültür bilimlerinin amacını 'olguların kültürel anlamlarını saptamak' olarak belirlemiştir. Çünkü toplum gerçekliği bir kültür gerçekliğidir; yani her toplumun bir veya daha fazla değerler ve inançlar sistemi vardır. Kültür bilimleri, toplumların kendi ilgi, değer ve inanç sistemlerinin ışığında anlaşılır hale gelen sayısız varoluş biçimlerini nasıl yaşadığını anlamaya çalışır. Kültürel nitelikler ancak *anlama* yöntemiyle ele alınabilirler Weber'in üzerinde durduğu *anlama*, psikolojide bir yöntem olarak başvurulan *içebakış* ve *sezgi*'den farklıdır. Weber anlamayı 'yaşanmış olaylardan çıkarılmış bir toplumsal kavrayış' olarak düşünür (Özlem, 1990: 84).

Weber'e göre, sosyal/kültürel bir etkinliğin aydınlığa kavuşturmakta kullanılacak en iyi yöntem, *anlamaya* yönelik yöntemdir. Buna bağlı olarak, siyasal, ekonomik, dini ya da başka türlü bir olgu nedensellikle (fiziksel, biyolojik, etimolojik ve psikolojik geçmişiyle) açıklandığında bile, bazı boşluklar varolacaktır. Bunlar, nedenselliğin yakalayamayacağı şeylerdir. Bu bağlamda anlamaya yönelik yöntemin görevi, insan ilişkilerine özgü sorunlarda nedensel açıklamaların bıraktığı boşlukları doldurmaktır (Freund, 1990: 182).

Sosyolojik Bir Araştırmada Değer ve Değer Yargısı

Pozitivist bilim paradigması tarafından sürekli olarak, sosyolojinin doğa bilimlerinin yöntemini kullanmak suretiyle toplumsal olgular üzerinde gözlem yapma ve güvenilebilir sonuçlar çıkarma imkanına sahip olabileceği vurgulandı. Bu suretle de sosyolojinin bilimsel yöndeki yansızlığı idealize edildi. Yansızlık/tarafsızlık metodolojik bir vurguydu ve sosyolojik bir çözümlemede değer yargılarının dışlanması gerektiriyordu. Değer yargılarından arınmış bir sosyoloji miti nedeniyle uzun bir süre, sosyolojik incelemelerde insan ve toplum doğasına ilişkin varsayımlara çok az dikkat edildi. Fakat modern sosyoloji bu konuda bir çok kuramı ihtiva etmektedir.

Weber, araştırma sürecinde değerlerin² özel bir yeri olsa da araştırma verilerinin toplanması sırasında değerlerin göz ardı edilmesi gerektiğini söylemektedir. Bir araştırmaya başlamadan önce değerlerin bir kenara bırakılması gerekmekte, bu karşı araştırma konusunun seçiminde değerlerin yönlendirici etkisinden kaçmanın imkansızlığını vurgulamakta ve bundan kaçınmanın da gerekmediğine dikkat çekmektedir. Weber bu durumu *değer bağlantısı* (value relevance) olarak tanımlamaktadır. Tarihi ve toplumsal araştırmalarda, araştırmacının, yaşadığı toplumda değer bağlantısı, konu seçiminde neyin önemli veya öncelikli olduğuna işaret eder. Örneğin, bürokrasi, Weber zamanında Alman toplumunun önemli bir parçasıydı ve dolayısıyla Weber'in bu konuda çalışmasına yönlendirici bir etkisi olmuştur. Weber, pek çok tarihsel mekanda bu konunun varlığını araştırdı. Dolayısıyla sözkonusu yargılar bilimsel araştırmadan tamamen uzak olamazlar (Ritzer, 1996: 230). Deneysel bilimler, araştırmacıya ne yapması gerektiğini söyleyemez ancak, ne yapabileceğine yönelik uygun vasıtalar seçiminde yardımcı olabilir (Weber, 1949: 20). Weber, bu tespitiyle konunun seçiminde araştırmacının değerlerin etkisi altında olduğuna vurgu yapmaktadır.

Araştırmacı, konu seçimini Weber'in *değerlere gönderme* ya da *değer bağlantısı* dediği sürece göre yapmaktadır. Bunun dışında nesnel bir ölçüt yoktur. Örneğin, sosyalizm, liberalizm, devlet, eşitlik, adalet vb gibi konularda herkesin aynı görüşü paylaşmadığı bir gerçektir ve evrensel olarak kabul edilmiş bir değer sistemi bulunmadığına göre, bilimsel faaliyette bulunanlar kendi değer ölçütlerine gönderme yapmak durumundadırlar. Tarihçiler hep farklı değerlere gönderme yaptıklarından, tarihi her zaman yeniden yorumlarlar. Weber, sosyalist değerlere gönderme yaparak bir kapitalist ekonomi tarihi yazmayı ya da bunun tersini yapmayı meşru görmektedir. Hatta, hukuka karşı olan bir anarşistin bile, kendi değerlerine gönderme yaparak, hukukun göremediğimiz bazı yönlerini aydınlığa kavuşturacağını savunur. Yalnız, Weber bilim adamının seçimlerini hangi değerlere göre belirlediğini bildirmesinin gerekli şart olduğunu söyler. Evrensel bir değerler sistemi bulunmadığına göre, bilim adamının, eleştirisinin evrensel geçerliliğini iddia etmesi yanlış olur. Sosyalist tercihler üzerine kurulmuş bir kapitalizm eleştirisi, eğer gönderme yapılan değerler belirtilmişse meşrudur, ge-

² Günlük yaşamın biçimlendirilmesi konusunda alternatif yollar arasında bir tercih yapılmasını sağlayan yol gösterici nitelikteki soyut veya somut ilke, inanç ve varlıklardan her biri.

çerliliği ise sadece sosyalist bakış açısına göre söz konusu olmaktadır (Freund, 1990: 186).

Weber için, tarihsel bir döneme ait olan değer yargıları, yalnızca o dönem için geçerlidir. Bu takdirde, bir tarihsel dönemin olgularına, yine sözkonusu tarihsel döneme damgasını basan değerlerin oluşturduğu çerçeveden bakmak ve *anlamak* gerekir. Ayrıca, bir yandan olguların sınırsız çokluğu, öbür yandan o tarihsel döneme ait verilerin azlığı, bir tarihsel dönemi tüm yönleriyle ele almayı imkansız kılar. Burada yapılacak olan, o dönemdeki hangi değerlerin başat olduğu konusunda bilim adamının kendi ilgileri doğrultusunda bir karar vermesi, değer çerçevesi içinden bir seçim yapmasıdır. Weber'e göre, bilimsel düzeyde kalındığı sürece yapılması gereken şey, bir toplumun içinde belirli bir değere yüklenen anlamları, yani değişik değer yargılarını, bireylerin bu durumlarla ilgili kişisel ve öznel tutumlarının bir sonucu olarak görebilmektir (Özlem, 1990: 76-77).

Yorumlayıcı Sosyoloji veya Anlayıcı Sosyoloji

Weber, yukarıda genel bir çerçevesini çizmeye çalıştığımız metodoloji anlayışı doğrultusunda, sosyoloji disiplinine yeni bir çehre kazandırmıştı. Aydınlanma sonrası toplumların yapısal değişmelerine yönelik kuramsal çözümleme ve değerlendirmeler, pratikte süregiden değişimleri anlamada ikna ediciliklerini yitirdiler. Özellikle Dilthey ve Rickert'in eleştirilerinin, Almanya'da sosyolojinin varoluşu ve mahiyeti üstünde yoğunlaşması, özellikle bu ülkede sosyolojinin yeniden temellendirilmesini gündeme getirmiştir. Bu doğrultuda Weber, sosyolojinin nasıl temellendirilmesi gerektiği sorununu çözmeye çalışmıştır.

Weber sosyal bilimleri kültür bilimleri olarak tanımlamıştır. Weber'e göre sosyoloji, sosyal eylemi yorumlayarak anlamak ve böylelikle sonuçlarını nedensel olarak açıklamak isteyen bilim anlamını gelir. Sosyolojide, tam olarak doğru veya yanlış değil, işe yarayan verimli bir betimleme söz konusudur (Habermas, 1998: 107). Sosyal olguları kültürel anlamları/simgeleri içinde ele alması sosyolojinin en çok dikkat edeceği bir husus olmalıdır.

Weber, sosyolojiyi genelleştirici bir bilgi doğrultusunda *kurallılıklar* ve *düzenlilikler* aramasını sağlayan bir bilgi hedefi doğrultusunda çalışan bir bilim olarak temellendirmek istemektedir. Weber, sosyolojik *yasa* kavramını son derece ihtiyatlı kullanmaktadır. O, toplumsal yasadan ziyade toplumun *düzenlilikleri* üzerinde durmuş, toplumsal bir yasanın olmayacağını belirtmiştir (1993: 63). Sosyolojinin görevi, yargılarda bulunmak değil, verili bir toplumsal bağlam içindeki değerlerin yapısını saptamak ve değerlerin toplumsal eylemi anlamak açısından taşıdığı önemi ortaya koymaktır. Yorumcu anlama ile nedensel açıklama, bilimsel bilgiye ulaşmaya yarayan temel analiz tarzlarıdır (Swingewood, 1998: 176).

Sonuç

Weber'in yazılarının tümü göz önüne alındığında, birtakım çelişkiler ve bazı konularda cevap bekleyen soruların bulunduğu görülebilir. Fakat yine de bu durum Weber'den esas alınacak mesajı gölgelememektedir. Weber, bir doktrin veya hazır bir sistem önermemiş olmasına

rağmen, günümüzde hâlâ etkinliğini muhafaza etmekte olan bir sosyal bilimcidir. Kanaatimizce Weber'in etkilerinin halihazırda devam ediyor oluşu da, onun bir doktrin veya bir sistem dikte etme gibi bir düşünceye sahip olmamasından kaynaklanıyor. Burada Weber'den bize ulaşan mesaj; sosyal bilimlerin, bir ülkeden bir ülkeye aktarılan kuramlar çokluğu içerisinde toplumsal sorunlara soyut çözümler aramak yerine, her toplumun kendi tarihsel ve kültürel dinamiklerine ve birikimlerine göre oluşturacağı bir sosyal bilim vasıtasıyla sorunlarına çözüm bulması yönündedir.

Bu bağlamda sosyolojinin esas görevi, belirli bir toplumu, tarihsel dönemi veya bir kültürü kendi bütünlüğü içerisinde kurulacak ideal tiplerle kavramaktır. Bir toplumun kendine özgü tarihsel durumunu açıklamak için geliştirmiş olduğu bazı kavram ve kuralları veya sistemleri bir başka toplum için aynen uygulamaya kalkışmak, yanlış bir sosyolojik düşünceye yol açar. Weber, 'her toplum kendi sosyologunu yaratmalıdır' derken bu gerçeğe işaret etmek istemiştir. Günümüzde tartışılan sosyolojik konuların öncelikli olanları arasında evrensele olan vurgudan ziyade, kültürel özgünlüklere yapılan vurgudur.

Kaynakça

- Aron, Raymond (1986), *Sosyolojik Düşüncenin Evreleri* (Çeviri: K. Amekdar), Ankara: İş Bankası Yayınları.
- Buğra, Ayşe (1995), *İktisatçılar ve İnsanları*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bottomore, Tom (1984), *Toplumbilim* (Çeviri: Ünsal Oskay), İstanbul: Beta Yayınları.
- Ergun, Doğan (1973), *Sosyoloji ve Tarih*, İstanbul: Yar Yayınları.
- Freund, İülien (1991), *Beşeri Bilim Teorileri*, Ankara: TTK Yayınları.
- (1990), "Max Weber Zamanında Alman Sosyolojisi", [Bottomore, Tom ve Nisbet (ed), Robert, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi* (Çeviri: K. Tuncer), Ankara: Verso Yayınları] içinde.
- Freyer, Hans (1968), *İçtimai Nazariyeler Tarihi* (Çeviri: T. Çağatay), Ankara: A.Ü.D.T.C.F. Yayınları.
- Habermas, Jürgen (1998), *Sosyal Bilimlerin Mantığı Üzerine*, (Çeviri: M. Tüzel), İstanbul: Kabalacı Yayınları.
- Hekman, Susan (1999), *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik* (Çeviri: H. Arslan ve B.Yıldız), İstanbul: Paradigma
- Hughes, H. Stuart (1985), *Toplum ve Bilinç: Avrupa'da Toplumsal Bilincin Şekillenışı* (Çeviri: G. Özkan), İstanbul: Metis Yayınları.
- Mann, Michael (1983), *Encyclopedia of Sociology*, London: Macmillan Press.
- Mengüşoğlu, Takiyettin (1983), *Felsefeye Giriş*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Özlem, Doğan (1990), *Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji*, İstanbul: Ara Yayınları.
- Ritzer, George (1996), *Classical Sociological Theory*, McGraw-Hill.
- Swingewood, Alan (1998), *Sosyolojik Düşüncenin Kısa Tarihi* (Çeviri: O. Akınhay), Ankara: Bilim ve

Sanat Yayınları.

Weber, Max (1949), *The Methodology of The Social Sciences*, New York: Free Press.

----- (1978), *Economy and Society*, (Vol.1), Universty of California Press,.

----- (1993), *Sosyoloji Yazıları* (Çeviri: T. Parla), İstanbul: Hürriyet Vakfı Yayınları.